

Skjøtselsplan for Skjælva, Færder Nasjonalpark, Vestfold og Telemark fylke

Vurdering av Skjælva i Moutmarka for utgraving og
avbøtende tiltak

Forvaltningsplan for Skjælva, Færder Nasjonalpark, Vestfold og Telemark fylke

Forfattere: Line Klausen, Kjell Magne Olsen

Publisert: 01.12.2023

Antall sider: 12 sider

Publiseringstype: PDF med aktive lenker

Oppdragsgiver: Færder nasjonalparkstyre

Tilgjengelighet: Dokumentet er offentlig tilgjengelig

Rapporten refereres som: Klausen, L., og Olsen, K.M. 2023. Skjøtselsplan for Skjælva, Færder Nasjonalpark, Vestfold og Telemark fylke. Vurdering av Skjælva i Moutmarka for utgraving og avbøtende tiltak. Biofokus-rapport 2023-120. Stiftelsen Biofokus. Oslo.

Forsidebilder: Skjælva, Færder nasjonalpark. Foto: Line Klausen.

Biofokus rapport 2023–120

ISSN 1504-6370

ISBN 978-82-8449-291-9

Gaustadalléen 21

NO-0349 OSLO

Org.nr: 982 132 924

post@biofokus.no

www.biofokus.no

Forord

Skjøtselsplanen for Skjælva i Færder kommune er utarbeidet av Biofokus på oppdrag fra Færder nasjonalpark ved nasjonalparkstyret. Skjøtselsplanen gir faglig funderte anbefalinger for restaurering og skjøtsel av dammen, og en oversikt over forekomster av rødlista og sårbare arter. Planen baserer seg på feltbefaring og kjente data.

Rapporten beskriver først naturgrunnlaget i Skjælva og kommer deretter med konkrete forslag til restaurerings- og skjøtselstiltak innenfor lokaliteten.

Biofokus takker Færder nasjonalpark ved nasjonalparkforvalter Anne Sjømæling for godt samarbeid i prosessen med skjøtselsplanen. Vi har fått innspill til deler av rapporten og disse er bearbeidet i gjeldende versjon av rapporten.

Skjøtsel av natur er i stor grad en praktisk øvelse og det er ikke alltid mulig å oppfylle faglige råd 100 %. Det skal også være gjennomførbart innenfor tilgjengelige ressurser. Det er imidlertid viktig at intensjonen bak de råd som er gitt i rapporten følges opp så godt som mulig. Ved stor usikkerhet om valgt metode for å gjennomføre tiltaket kan skade naturverdiene man ønsker å ivareta, må man stoppe opp å vurdere gjennomføringen. Eventuelt søke ytterligere konsultasjon.

Oslo, 4. januar 2024

Line Klausen

Innhold

1	Bakgrunn	6
1.1	Metode	6
2	Biologisk mangfold i Skjælva	7
2.1	Tidligere og nye artsregistreringer	7
2.2	Artsfordeling i Skjælva	8
3	Restaurering og skjøtsel	10
4	Kilder.....	12
5	Artsliste.....	13
6	Vedlegg. Kategorier for rødlistearter.....	14

1 Bakgrunn

Færder nasjonalpark ligger ved kysten i ytre Oslofjord i Færder kommune. Dammene og våtmarksvegetasjonen i Færder nasjonalpark er viktige levesteder for et stort antall rødlistearter (Færder nasjonalparkstyre, 2017). Dammen Skjælva er et av kjerneområdene for rødlistearter i nasjonalparken (Artsdatabanken og GBIF Norge, 2023). Rødlisteartene i Skjælva er især knyttet til solrike og permanent våte arealer med åpent vannspeil. Høyvokste arter som sverdlilje og takrør kan utskygge følsomme arter. Videre kan slike høyvokste arter produsere mye plantemateriale og redusere dybden, noe som bidrar til økt uttørking av områdene.

Skjælva har tidligere vært overgrodd med takrør (Færder nasjonalparkstyre, 2017 og Røsok, 2010). Ved hjelp av fysisk utgraving av takrør og påfølgende bruk av beitedyr er takrør ikke lenger en dominerende art i de områdene hvor den tidligere var det. Arten er kraftig redusert i forhold til utbredelsen som ble dokumentert i 2010 (Røsok, 2010). Det finnes noen unge takrør spredt langs vannkanten, men disse utgjør ikke en trussel så lenge de holdes i sjakk med noen fåtall individer. Med tilbakegangen av takrør har sverdlilje i dag overtatt, og dominerer i dag store deler av tjernet – især i den midtre og sørlige delen.

Oppdraget består i at vurdere hvor i dammen og området det er forekomster av rødlistearter og vurdere en potensiell graving vinterstid for å åpne opp gjengrodde områder. I tillegg ønskes forslag til hvor utgravingen skal foregå for å skåne sårbare og trua planter mest mulig, samt avbøtende tiltak.

1.1 Metode

Feltarbeid ble utført innenfor inngjerdet område ved Skjælva av Line Klausen og Kjell Magne Olsen 26. september 2023. Det ble fokusert på karplanter, kransalger og ferskvannsinvertebrater i artsregistreringene og skjøtelsvurderingen. Alle artsregistreringer utført av Biofokus i forbindelse med oppdraget er sendt inn til Artsdatabanken og ligger offentlig tilgjengelig på Artskart. Det er tatt belegg der dette er relevant.

Bilde av den nordligste delen av dammen tatt fra midten. Store deler av det midtre partiet av dammen er overgrodd med sverdlilje. T. h.: Nærbilde av sverdlilje (LC) med fruktlegemer. Begge foto: Line Klausen

Bilde av midtre del av Skjælva, tatt mot øst. Sverdliljer dominerer våtmarksområdet. T. h.: Pollsivaks (LC) vokser inne mellom sverdliljene. Begge foto: Line Klausen

2 Biologisk mangfold i Skjælva

2.1 Tidligere og nye artsregistreringer

Åtte rødlistede plantearter er fra tidligere kjent fra selve våtmarksområdet eller i kantsonen. Av disse ble fem gjenfunnet: blåbringeber (NT (se vedlegg 1 for rødlistekategorier)), bredtaggkrans *Chara hispida* (NT), korsandemat (NT), hjertegrass (NT) og blåstarr (NT). I tillegg ble to nye kransalger registrert: vanlig kransalge *Chara globularis* og en steril glattkrans (enten *Nitella flexillis* eller *N. opaca*). Det vurderes sannsynlig at striglegulmose (CR), nerveklo (EN) og kyståkermåne (VU) som ikke ble gjenfunnet fortsatt er til stede (hentet fra Artsdatabanken - Artskart 21.11.2023)). Striglegulmose er registrert nord og sør i området i 2022 og er helt sikkert til stede selv om den ikke ble funnet ved siste befaringsrunde (Brynjuvsrud og Høitomt, 2023).

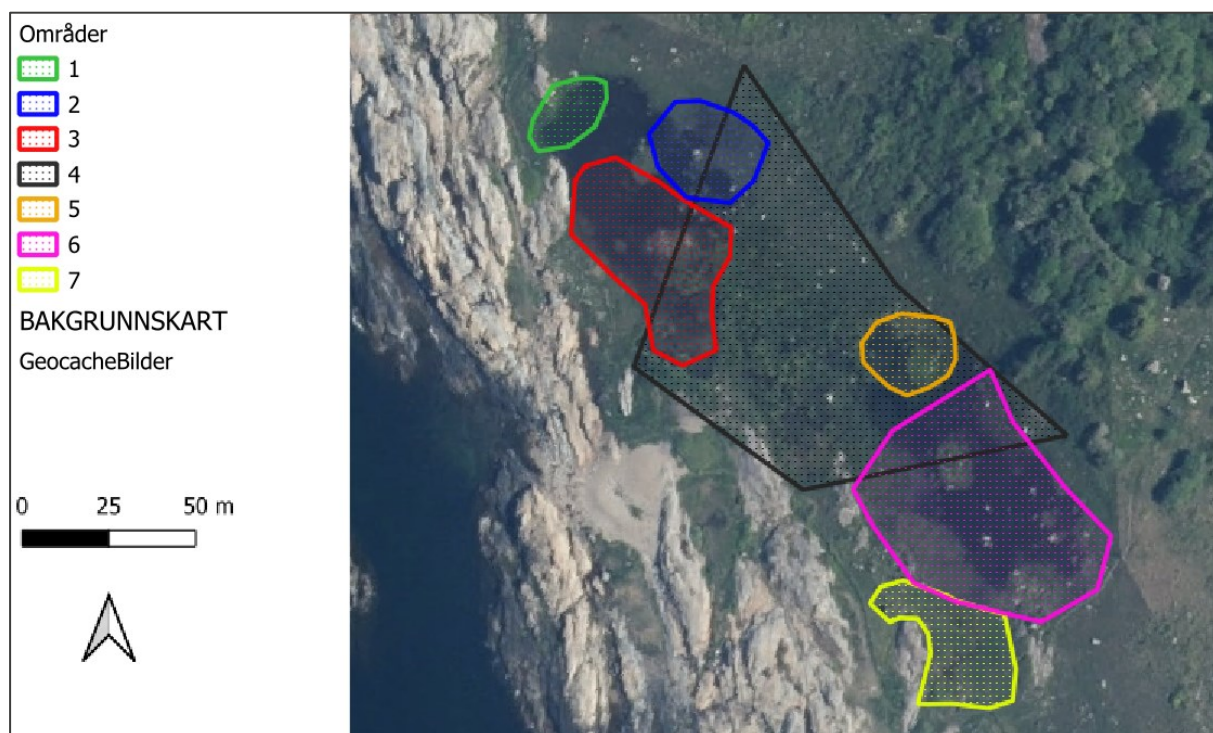
Rødlisteartene hårpiggkrans, *Chara aculeolata* (VU) (tidligere *C. polyacantha*), og piggkrans, *Chara pappilosa* (NT) (tidligere *C. aculeolata*) er registrert i artskart med funn i 2020 og 2021. Bestemmelsen av disse vurderes imidlertid som usikre da de ikke er validert. Det ble forsøkt å komme i kontakt med registrant for en avklaring, men det førte ikke frem.

Skjælva er et viktig fugleområde. De seneste fem årene har det både vært registrert lomvi (CR), vipe (CR), storspove (EN), vannrikse (VU), sandsvale (VU), ærfugl (VU), fiskemåke (VU), gjøk (NT), taksvale (NT), tårnseiler (NT) og heilo (NT) (hentet fra Artsdatabanken - Artskart 21.11.2023). Det er noe uklart hvilken funksjon området har for alle disse arter gjennom sesongen, men hvertfall lomvi og Ærfugl er knyttet til farvannet utenfor Moutmarka og er nok marginalt til stede i Skjælva. Bortsett fra almentjertvinge (NT), er Skjælvas tidligere funn av rødlistede insekter mellom 14 og 31 år gamle. Billen *Haliphus variegatus* (VU) ble sist registrert i 2009 av K. M. Olsen og ble gjenfunnet ved feltarbeidet. Billene *Bidessus unistriatus* (VU), *Chlaenius nigricornis* (EN), *Dryops auriculatus* (NT) og *Cantharis*

nigra (NT) og spretthalene *Sminthurides signatus* (EN) og *S. pseudassimilis* (VU) er også tidligere registrert i området. Av nye rødlistede insektarter for Skjælva ble det funnet en ny sommerfugleart: vasspestdammott (NT) og en ny nebbmunn: dvergryggsvømmer (NT). Tidligere rødlistefunn er primært registrert der vannspeilet er åpent. De to nye rødlistede insektene for Skjælva ble også observert der vannspeilet var åpent.

2.2 Artsfordeling i Skjælva

De fleste nåværende og tidligere registrerte rødlistearter ble registrert i kantsonene i den sørlige og nordlige delen av Skjælva (rødlistede moser, blåbringeblær, blåstarr og kyståkermåne). Skjælva har en sterk populasjon av kransalger, som sammen med korsandemat trives der det er åpent vannspeil, men også forekommer spredt blant høyvokst vegetasjon, figur 1. Det er forskjellige arter kransalger som dominerer i den nordlige delen av Skjælva (vanlig kransalge), og den sørlige delen (bredtaggkrans). Både kransalger og korsandemat trives best der det er litt dypere vann og det er åpent uten for mye tett vegetasjon. Vannspeilet er generelt åpent der vannstanden er dypest. Sverdliljer vokser på grunt vann (<25 cm dybde), og bidrar via opphopning av organisk materiale til at bunnen heves. Sverdliljene er nå i ferd med å forringe vekstvilkårene til flere av rødlisteartene (som kransalger) som trenger dypere vann og vannspeil. Sverdliljene har størst dominans i den midtre delen av Skjælva, område 4 i figur 2, hvor også dammen er grunnest og det er færrest rødlistearter. Sverdlilje sprer seg raskt både med frø og vegetativt med utløpere og fortrenger derfor andre arter raskt. Arten har derfor noe av den samme funksjonen som problemart som takrør hadde tidligere.

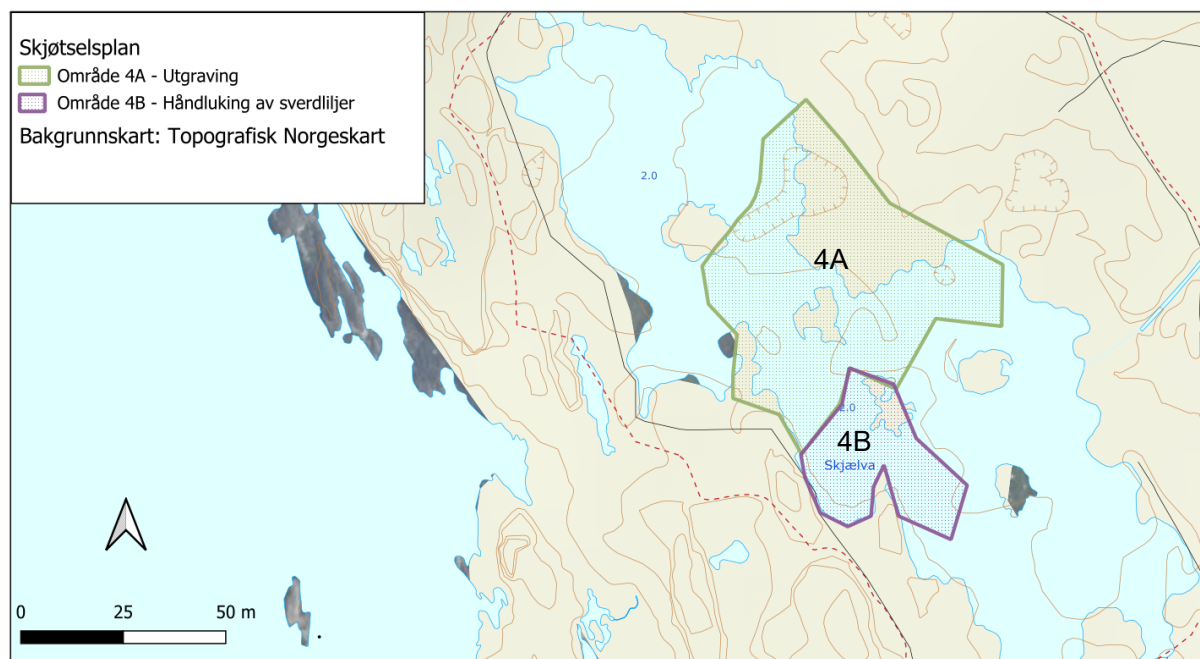

Figur 1. Flyfoto av Skjælva med inndeling av forskjellige typer plantesamfunn, se tabell 1.

Tabell 1. Nye og tidligere registreringer av rødlistearter i de markerte områdene i figur 2.

Område 1
Åpent vannspeil med flytebladsplanter og helofyttvegetasjon i kantsonen. Tidligere funn av blåstarr (NT). Striglegulmose (CR) er tidligere registrert rett nord for område 1.
Område 2
Til dels åpent vannspeil med kransalger og helofyttvegetasjon i kantsonen. Vanlig kransalge (LC) har en sterk populasjon. I tillegg ble dvergryggsvømmer (NT) og vasspestdammmott (NT) registrert.
Område 3
Åpent vannspeil med flytebladsplanter. Der det er mer åpent har korsandemat (NT) og vanlig kransalge (LC) en sterk populasjon.
Område 4
Sone med helofyttvegetasjon dominert av sverdliljer.
Område 5
Overveiende åpent vannspeil med flytebladsplanter. Korsandemat (NT) finnes spredt. Nitella flexilis/opaca (NT/LC) og bredtaggkrans (NT) ble registrert.
Område 6
Åpent vannspeil med kantvegetasjon rundt. Bredtaggkrans (NT), blåbringeblær (NT), hjertegrass (NT), blåstarr (NT) og kyståkermåne (VU). Billen <i>Haliphus variagatus</i> (VU) ble registrert.
Område 7
Flaskestarrsump (LC). Tidligere registreringer av striglegulmose (CR) og nerveklo (EN).

3 Restaurering og skjøtsel

Figur 2. Kart over midtre del av Skjælva. Sverdliljer dominerer våtmarksområdet innenfor områdene 4 A og B.

Tabell 2. Anbefalte restaureringstiltak. Delområdene 4 A og B er vist i figur 2 over.

RESTAURERINGSTILTAK	DELOMRÅDE	TIDSROM
Nedkjempe sverdliljedominansen manuelt	4B	Høst når det er lite vann
Fjerne bunnslam og planter maskinelt	4A	November - tidlig mars

For å hjelpe artene tilknyttet åpent vannspeil, bør en del av sverdliljene med tilhørende bunnsubstrat fjernes for å skape et større areal med vannspeil og dypere vann. Kransalger og korsandemat får da mer habitat og det er positivt for mange av de registrerte vanntilknyttede insektene. Det er positivt for biodiversiteten totalt i våtmarksområdet at det er flere forskjellige småbiotoper med ulike kvaliteter i en mosaikk. Sverdliljene bør derfor ikke fjernes i hele tjernet, men kan utgjøre flere mindre områder som man prøver å kontrollere utbredelsen av over tid. Som sagt vokser arten raskt, men kun på grunt vann. Der det holdes en vanddybde på over ca. 25 cm vil det være mindre attraktivt for sverdlilje og etablere seg.

Når der graves, bør dette bare gjøres i den midtre delen av Skjælva, innenfor område 4 i figur 1, der sverdliljer dominerer. Biofokus anbefaler graving i område 4A, figur 2. Helt i nord og sør er den kritisk truede mosearten striglegulmose registrert tett på vannkanten. Disse individene kan ta skade ved bruk av tunge kjøretøyer, og gravemaskiner bør derfor unngås helt i nord og helt i sør. Det er foretrukket at

gravemaskinen bare kjører inn i de midtre delene av området fra øst eller vest. Det mest skånsomme for området som helhet er antakelig om den kan ilandsettes på berget like vest for dammen.

Det er vanskelig å fjerne bunnfall uten å forstyrre den overdekkende vegetasjonen. Biofokus vurderer som avbøtende tiltak for arter inne i område 4, figur 2, at et delområde kan avsettes til å fjerne sverdliljer manuelt (område 4B, figur 2), for å skåne de artene som står mellom sverdliljene. Forekomstene av starr, gress, siv og andre karplanter forstyrres derved i mindre grad i område 4B, og en bør under arbeidet forsøke å unngå skade på annen vegetasjon. Vi har ikke funnet noe dokumentasjon på om manuell rydding av sverdliljer er mulig å få til. De har kraftig rot og utløpere så dette må prøves. For at det skal ha rimelig god effekt må trolig deler av rotsystemet og utløperne følge med når man drar opp planten. Ordinær slått med ryddesag ved lav vannstand er trolig ikke så effektivt. Plantemateriale bør uansett fjernes. Om kun maskinell fjerning vurderes som praktisk mulig kan det være mulig å prøve å grave i et rutemønster innenfor område 4B. Da vil en mindre andel av sverdliljene klare seg.

Det hevdes at sverdlilje ikke vil kolonisere vannforekomster med mer enn 25 cm dybde (N. C. University, udatert). Det bør likevel graves noe dypere for å forebygge opphopning av organisk materiale som over tid kan gjøre vanddybden grunnere. Biofokus anbefaler at det graves så dypt som mulig i område 4A, og at det beste resultatet oppnås ved at resten av tjernet utenfor område 4A og 4B (især nåværende åpne vannspeil, og områdene i nord og sør) forblir uforstyrret for å skåne rødlistede arter og annet biologisk mangfold.

Tidligere har oppgravde masser blitt deponert i dammens randsone. Plantematerialet som graves opp vil være svært næringsrikt og lekkasje av denne næringen tilbake i dammen vil typisk begunstige en art som sverdlilje. For å unngå dette må man finne et egnet sted som hindrer lekkasje og som heller ikke legger til rette for jordsmonnsdannelse og etterfølgende oppslag av trær og busker som skygger ut dammen. Det er også viktig at det ikke lekker næring til arealer med rødlistede arter i kantsonen til dammen. Alternativt bør det vurderes å frakte oppgravd plantemateriale ut av verneområdet. Tiltakene bør utføres i vinterhalvåret, utenom vekstsesongen.

4 Kilder

Artsdatabanken (2021). Norsk rødliste for arter 2021. <https://artsdatabanken.no/lister/rodlisterfor-arter/2021/>

Artsdatabanken og GBIF Norge (2023). Artskart - internetportal for artssøk. <http://artskart.-artsdatabanken.no/>

Brynjulvsrud, J.G. og Høitomt, T. 2023. Kartlegging av striglegulmose

Drepanocladus lycopodioides - Forvaltnings- og oppfølgingsplan for striglegulmose i Hvaler,

Fredrikstad, Tjøme og Larvik kommuner. Biofokus rapport 2023-004. Stiftelsen Biofokus. Oslo. <https://lager.biofokus.no/biofokus-rapport/biofokusrapport2023-004.pdf>

Færder nasjonalparkstyre (2017). Forvaltningsplan for Færder nasjonalpark 2017-2027 - Vedlegg. Færder nasjonalpark. [Forvaltningsplan-Færder-nasjonalpark-vedlegg-A-WEB-1.pdf](https://www.ferder.no/forvaltningsplan-ferder-nasjonalpark-vedlegg-a-web-1.pdf) ([ferdernasjonal-park.no](https://www.ferder.no/ferdernasjonal-park.no))

N. C. University (Udatert). Iris pseudacorus. Hentet 21.11 fra <https://plants.ces.ncsu.edu/plants/iris-pseudacorus/#:~:text=These%20plants%20grow%20aggressively%20and%20spread%20quickly%20in,deep%20or%20the%20wet%20muds%20along%20a%20pond>

Røsok, Ø. 2010. Forvaltningsplan for Moutmarka naturreservat, Tjøme kommune, høringsutkast. Biofokus-rapport 2010-5. Stiftelsen Biofokus, Oslo. <https://lager.biofokus.no/biofokus-rapport/biofokusrapport2010-5.pdf>

5 Artsliste

Tabell 3: Artsliste for interessante funn og rødlistearter i feltkarleggingen (26.08.2023) i Skjælvas våtmark og kantsone..

Artsgruppe	Vitenskapelig navn	Norsk navn	Kategori
Karplanter	<i>Carex flacca</i>	Blåstarr	NT
Karplanter	<i>Briza media</i>	Hjertegras	NT
Karplanter	<i>Lemna trisulca</i>	Korsandemat	NT
Karplanter	<i>Rubus caesius</i>	Blåbringebær	NT
Kransalger	<i>Chara globularis</i>	Vanlig kransalge	LC
Kransalger	<i>Chara hispida</i>	Bredtaggkrans	NT
Kransalger	<i>Nitella flexilis/opaca</i>	Glansglattkrans/mattglattkrans	NT/LC
Sommerfugler	<i>Parapoynx stratiotata</i>	Vasspestdammmott	NT
Sommerfugler	<i>Plea minutissima</i>	Dvergryggsvømmer	NT
Biller	<i>Haliphus variegatus</i>	En vanntrækkerart	VU

6 Vedlegg. Kategorier for rødlistearter

Norsk rødliste for arter (Artsdatabanken 2021) lister og vurderer norske arters risiko for utryddelse. For å vurdere en spesifikk arts risiko for utryddelse vurderes grovt sett artens sjeldenhet, tilbakegang og leveområdets størrelse og fragmentering. Målsettingen med den nasjonale rødlisten er å sikre at artene ikke forsvinner fra landet.

Artene på rødlisten er rangert i seks kategorier. Kategoriene viser hvor høy risiko artene i kategorien har for å dø ut, forutsatt at forholdene ikke endres.

Tabell 4. Kategorier for arter som er rødlistet.

RL-kategori	Rødlistekategori	Forklaring
RE	Regionalt utdødd (Regionally Extinct)	Arter som er utdødd som reproduserende i landet. Ifølge IUCN skal denne kategorien kun benyttes når det ikke er spor av tvil om at arten er utryddet i landet. I tillegg skal arten ha produsert i Norge de siste 200 årene.
CR	Kritisk truet (Critically Endangered)	Arter som har ekstremt høy risiko for å dø ut (50 % sannsynlighet for utdøing innen 3 generasjoner og minimum ti år)
EN	Sterkt truet (Endangered)	Arter som har svært høy risiko for å dø ut (20 % sannsynlighet for utdøing innen 5 generasjoner, minimum 20 år).
VU	Sårbar (Vulnerable)	Arter som har høy risiko for å dø ut (10 % sannsynlighet for utdøing innen 100 år).
NT	Nær truet (Near Threatened)	En art er nær truet når den ikke tilfredsstiller noen av kriteriene for CR, EN eller VU, men er nære ved å tilfredsstille noen av disse kriteriene nå, eller i nær framtid.
DD	Datamangel (Data Deficient)	En art settes til kategori datamangel når usikkerhet om artens korrekte kategoriplassering er svært stor, og klart inkluderer hele spekteret av mulige kategorier fra og med CR til og med LC.

Tabell 5. Kategorier for arter som ikke er rødlistet.

Kategori	Kategori	Forklaring
NE	Ikke vurdert (Not Evaluated)	Arter som ikke har blitt vurdert. Dette kan for eksempel skyldes dårlig utredet taksonomi, dårlig kunnskapsgrunnlag eller mangel på tilgjengelig kompetanse.
NA	Ikke egnet (Not Applicable)	Arter som ikke skal vurderes på nasjonalt nivå. I hovedsak fremmede arter hvilket er arter som er kommet til Norge ved hjelp av mennesket eller menneskelig aktivitet etter år 1800.
LC	Livskraftig (Least Concern)	Dette er arter som ikke er direkte truet og har livskraftige bestander i Norge.

Biofokus

– for et godt kunnskapsgrunnlag

Biofokus er en ideell stiftelse som skal tilrettelegge informasjon om biologisk mangfold for beslutningstakere, samt formidle kunnskap innen fagfeltet bevaringsbiologi. Biofokus ønsker å bidra til en kunnskapsbasert forvaltning av norsk natur.

En kunnskapsbasert forvaltning forutsetter god dokumentasjon av de arealene som skal forvaltes. Biofokus legger derfor stor vekt på feltarbeid for å sikre oppdaterte og relevante data om botanikk, zoologi, økologi, samt avgrensning og verdisetting av områder.

Høy kompetanse er en forutsetning for å kunne registrere og presentere biologisk mangfold-data på en god måte. Biofokus sine medarbeidere er derfor godt skolert innenfor en rekke artsgrupper og har en bred økologisk forståelse for de ulike naturtypene som de arbeider med, det være seg skog, kulturlandskap eller ferskvann. Digitale verktøy som databaser, GIS og bilde-behandling er viktige redskaper i vårt arbeid for å anskueliggjøre naturverdier på en best mulig måte.

Stiftelsen utgir den digitale rapportserien **Biofokus rapport**.

Biofokus rapport 2023-120
ISSN 1504-6370
ISBN 978-82-8449-291-9

Gaustadalléen 21
NO-0349 OSLO
Org.nr: 982 132 924
post@biofokus.no
biofokus.no